Globalitzacions alternatives: cap a un estudi crític de la globalització

Peter McLaren i Nathalia E. Jaramillo

El principal antagonisme del moment històric actual és el que ara per ara podem denominar sens dubte com a imperi. Està caracteritzat pels qui equiparen la pau i la llibertat globals amb l'evangeli de lliure comerç del neoliberalisme. També està marcat pels qui, eixint als carrers de Seattle, Quebec, Gènova, Praga i altres ciutats, posen de manifest la convicció desafiant que és possible un altre món fora dels precintes exasperats del capitalisme globalitzat.

Peter McLaren i Nathalia E. Jaramillo

Dedicat a Rachel Corrie

Neoliberalisme, globalització capitalista i la crisi de l'esquerra educativa

El principal antagonisme del moment històric actual és el que ara per ara podem denominar sens dubte com a imperi. Està caracteritzat pels qui equiparen la pau i la llibertat globals amb l'evangeli de lliure comerç del neoliberalisme. També està marcat pels qui, eixint als carrers de Seattle, Quebec, Gènova, Praga i altres ciutats, posen de manifest la convicció desafiant que és possible un altre món fora dels precintes exasperats del capitalisme globalitzat. Com a fundamentalisme de mercat, desencadena el seu atac virulent sota els auspicis del Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional i el consens de Washington, i com que ell mateix s'atorga l'estatus sacerdotal necessari per a endevinar el futur de la dignitat, la prosperitat i la democràcia humana, l'elit governant transnacional es pot permetre un *rite de passage* per a despullar la terra dels seus recursos naturals, alhora que assetja la classe obrera, les dones, els xiquets i la gent de color. Les extenses avançades de la «democràcia», edificada sobre els antics i seculars pilars de l'imperialisme, la conquesta, i la desvalorització i domesticació de l'«altre», demostren que el terreny en què es cultiva la democràcia és la muntanya d'excrements del procés de valorització del capitalisme. Arreu del món viu global (o potser hauríem de dir «del món exànime vivent»), la mà d'obra dels grups ofesos està acabant subsumida sota

una forma abstracta de valor i càlcul, que els redueix a instruments no humans del procés d'acumulació de capital. La condició futura de la humanitat es veu constantment amenaçada pel Tractat de Lliure Comerç d'Amèrica (TLC), que tracta d'expandir el «cercle d'oportunitats» construint sobre la capacitat d'inserir-se en qualsevol dels mercats encara regulats arreu del planeta, amb o sense consentiment. El projecte pilot de l'Àrea de Lliure Comerç de les Amèriques (ALCA) és el Plan Puebla de Panamà, la creació d'una zona *maquiladora* gegant que comprèn des de l'estat de Puebla a Amèrica del Sud fins a tota Amèrica Central, que equival a una àrea de 60 milions de persones –bàsicament una hiperextensió del TLC. Com adverteix Tom Hayden, «resituar al sud de Mèxic la indústria maquiladora immersa en la crisi, on els salaris són la meitat dels de la frontera amb els EUA, és un intent desesperat d'evitar l'hemorràgia de treballs a la Xina, on les 'hàbils mans xineses' cusen per 40 cèntims a l'hora, una sisena part del salari mexicà» (2003, p. 20).

Tanmateix, els últims colors de la paleta de Washington encara no han estat pintats en aquesta geografia turbulenta. Després d'enfrontar-se a tota una sèrie de rigorosos canvis en les polítiques des de l'11 de setembre (com ara la proliferació d'armes nuclears, la Doctrina de guerra preventiva de l'administració Bush, la llei de patriotisme dels EUA, la llei de seguretat nacional, i un canvi en les polítiques econòmiques i financeres keynesianes de l'estat cap a altres neoliberals i friedmanistes), els activistes educatius arreu del globus rebutgen mordaçment creure que així és com han de ser les coses, que el nostre futur col·lectiu és inevitable, que el nostre destí com a ciutadans globals ja està prescrit per a abocar-nos a una destrucció apocalíptica del planeta.

Tanmateix, l'esquerra educativa (estem parlant sobretot d'educadors que treballen segons la tradició liberal) d'arreu dels EUA ha estat, en la majoria de casos, massa ràpida a l'hora de descartar la possibilitat d'aquesta nova realitat imperial. Sovint es considera la globalització com un procés inevitable, una conseqüència darwiniana de l'evolució tecnològica de l'espècie humana que presumeix d'un potencial fins ara per descobrir. Contemplant el futur amb una ràfega tremolenca d'eufòria consumista, l'esquerra educativa fracassa sobretot en no reconèixer un canvi d'època en la història, accelerat per la transnacionalització de la producció. Mentre que quasi la meitat de la població mundial subsisteix amb menys de dos dòlars al dia, i mentre que infants arreu del globus són sotmesos a condicions de vida infrahumanes com a resultat de la pobresa creixent, la degradació econòmica, i la urbanització a través de la fertilització transnacional de les economies de mercat

neoliberals, els educadors progressistes tenen en el punt de mira la millora de les oportunitats i els productes educatius de milions de persones de tot el planeta. En aquest capítol, tractarem d'animar l'esquerra educativa a mirar més enllà dels tractes comercials postmoderns d'Occident, on aquest fa negocis amb Orient gràcies a sales de xat *online* dissenyades per a produir un subjecte «híbrid» de la història, i encetar la tasca de forjar una anàlisi històrica i materialista dels processos de globalització, del neoliberalisme i de l'imperialisme, com a mesura necessària per a crear una aliança transnacional antiglobalització.

Segons Robinson i Harris, la globalització neoliberal està homogeneïtzant el món sota un únic mode de producció, i provoca la integració orgànica de diferents països i regions dins una sola economia global, mitjançant la lògica de l'acumulació de capital a escala mundial (Robinson i Harris: 2000). Mentre que abans l'economia mundial estava composta pel desenvolupament de les economies nacionals i els circuits d'acumulació vinculats uns amb altres, a través del comerç de mercaderies i el fluix de capital en un mercat internacional integrat, alhora que els estats mediaven dins els límits entre modes de producció articulats de diferent forma, avui dia els sistemes de producció nacional s'han reorganitzat i funcionalment integrat en circuits globals, creant un camp únic i indiferenciable de capitalisme mundial. La transnacionalització de la producció de matèries i serveis ha portat a la formació d'una classe global, que ha suposat la divisió accelerada del món en una burgesia i un proletariat globals –proletariat que s'ha duplicat durant els darrers trenta anys, mentre les accions d'un centenar de les majors corporacions multinacionals han crescut en un 697 per cent. La diàspora de multinacionals ha comportat una disminució de barreres espacials, permetent així que les empreses exercisquen un poder major sobre els estats-nació mentre ells es barallen per atreure inversors. En aquest punt, val la pena citar Harvey:

«La reducció, però, de barreres espacials té un efecte contrari igual de poderós; les diferències a xicoteta escala i minuciosament classificades entre les qualitats dels llocs de treball (la seua provisió laboral, les infrastructures i la receptivitat política, la barreja de recursos, els punts neuràlgics al mercat, etc.) esdevenen fins i tot més importants, perquè el capital multinacional es troba en una posició més favorable per a explotar-los. D'igual manera, els llocs de treball es preocupen cada vegada més pel 'bon clima de treball' i la competitivitat interlaboral, per la qual cosa el desenvolupament s'ajusta molt més» (Harvey, 1996: 246-247).

El capital, en altres paraules, ha estat alliberat de barreres espacials alhora que els països competeixen per cultivar en els terrenys més fèrtils de la transnacionalització de la producció. Desenes de milions extrets de terres llunyanes i poblacions rurals s'han destinat a exportar zones de processament –regions caracteritzades per una forma de treballar relaxada i lleis mediambientals, com a última crida per estimular-ne l'economia (Finnegan, 2003: 47). L'anomenat món desenvolupat ha arribat a la conclusió rudimentària que la inversió té una vida curta i la competència regna per tot arreu. Tan bon punt l'elit governant transnacional siga capaç de fer-se càrrec d'una zona més profitosa en el mapa de la inversió global, les fàbriques tancaran, i en la regió abans afavorida no quedarà res més que vestigis de decadència malbaratadora i població desorientada en cerca d'oportunitats laborals viables.

Les empreses transnacionals i les institucions financeres privades –membres de la *Gold Card*, targeta de crèdit de la burgesia mundial més destacada- han format el que Robinson i Harris (2000) anomenen «clan capitalista transnacional». En aquests moments, l'elit transnacional és capaç de situar la democràcia en el lloc de la dictadura (el que s'ha denominat estat neoliberal), a fi de desenvolupar en l'àmbit de l'estat-nació les funcions següents: adoptar polítiques fiscals i monetàries que garantisquen l'estabilitat macroeconòmica; proporcionar les infrastructures necessàries per als fluixos i circuits capitalistes globals; i assegurar a l'elit compradora transnacional el control financer, a mesura que l'estat-nació es desplaça de manera cada vegada més sòlida cap al terreny del neoliberalisme, alhora que manté la il·lusió dels «interessos nacionals» i la preocupació per la «competència estrangera». Com articula Arundhati Roy de forma contundent:

«A mesura que creix la disparitat entre rics i pobres, la lluita per monopolitzar recursos s'intensifica. Per a obrir-se pas amb 'tractes amistosos', per a corporativitzar els conreus que plantem, l'aigua que bevem, l'aire que respirem, i els somnis que somniem, la globalització empresarial necessita que una confederació internacional de governs lleials, corruptes i autoritaris dels països pobres tire endavant amb reformes impopulars, i sufoque els amotinats» (Roy, 2003: 106).

Quan analitza la noció de globalització que transcendeix el sistema d'estat-nació, Robinson (1996; 2000; 2001-2002) reconceptualitza de manera encertada la concepció dominant weberiana d'estat, amb una problemàtica marxista com la

institucionalització de relacions de classe, al voltant d'una configuració particular de la producció social, en la qual economia i política es conceben com a moments distints d'un mateix tot. En aquest cas, la relació entre l'economia i els estats és interna. No existeix cap element en aquest plantejament que lligue l'estat al territori o als estats nació. Mentre que és cert que, si ho entenem en termes d'estat-nació global, encara existeixen països que són molt pobres i altres que són molt rics, també és cert que la misèria i la marginació creixen en els anomenats països del primer món, alhora que el tercer món presenta un nou estrat de consumidors en expansió. L'aristocràcia obrera està estenent-se a altres països, en els quals nucli i perifèria ja no denoten tant geografia com posició social. L'aparell estatal transnacional que opera a través del quadre supranacional de fòrums econòmics i polítics que inclou el Banc Mundial, l'Organització Mundial de Comerç, i la Comissió Trilateral, ha forjat el que es coneix per «bloc hegemònic global». Per descomptat, encara existeix una lluita entre les fraccions nacionals descendents dels grups dominants i les fraccions transnacionals ascendents. Les pràctiques d'una nova classe governant global s'estan condensant en una hegemonia emergent de burgesia també global, i en un nou bloc històric, capitalista i global. Això no significa que la competència i els conflictes hagen acabat o que existisca una unitat real dins la nova classe capitalista transnacional. La lògica contradictòria de mitjans de producció homogeneïtzadors genera l'efecte contrari de fragmentació geopolítica (Harvey, 1996). La competència entre bàndols oposats encara és feroç, i els EUA juguen un paper de lideratge en representació de l'elit transnacional, amb la promesa d'ampliar el «cercle d'oportunitats» delimitat pel fundamentalisme de mercat, alhora que defensa els interessos del bloc hegemònic global que naix.

La lògica brutal de bloc global no ha estat exempta de respostes. Les manifestacions de Seattle i Porto Alegre ressonen en el record com a moments de lluita i desafiament contra l'elit governant. Les agrupacions obreres i mediambientals han estat presents entre els opositors a la globalització més prolífics. Mentre que és essencial combatre la violació iniqua del nostre medi ambient i la nostra ciutadania, hem de parar atenció a l'impacte de la globalització en l'educació. La crisi ideològica del neoliberalisme no té paràmetres fixos. A l'educació, que històricament ha estat considerada com un servei públic gestionat per l'estat, estan eviscerant-li les arrels, per abocar-la al pou del decés empresarial. William Tabb (2001) considera com a models neoliberals d'educació els següents:

«Existeixen tres elements relacionats amb el model neoliberal d'ensenyament: fer que el servei educatiu siga més rentable comodificant el producte; comprovar els

resultats mitjançant l'estandardització de l'experiència, de manera que permeta una prova d'opció múltiple; i centrar-se en tècniques comercials.»

A mesura que la transnacionalització de la producció pren força arreu del globus, els anomenats països del tercer món es troben limitats per la lògica contradictòria de recolzar els «interessos nacionals» a través de l'ensenyament, alhora que se sotmeten als interessos «estrangers» de l'elit transnacional. Sota el *mantra* d'«economies del coneixement», el Banc Mundial està assegurant règims de proves que recorden als sistemes comptables dels EUA en Brasil, mentre que Jordània duu a terme una reforma a través de portals d'aprenentatge en línia, i les joves del Pacífic Oriental reben «iguals» oportunitats educatives gràcies a convenis entre escoles públiques i privades. De fet, el Banc Mundial s'ha convertit en la major financera externa d'educació, amb projectes docents «alliberadors» en tots i cadascun dels continents tret d'Amèrica del Nord i Austràlia. L'Agència de Desenvolupament Internacional dels EUA (USAID) ve a continuació del Banc Mundial, donant suport econòmic a projectes educatius per tot el planeta. Amb programes que actualment es desenvolupen a Egipte, el Líban, l'Iraq, Afganistan, Guatemala, el Marroc, Perú i Zàmbia, les empreses que reben finançament de l'USAID estan refent els plans curriculars nacionals i construint zones econòmiques d'«atribució de poders». Com a educadors crítics ens hauríem de fer la pregunta següent: ¿qui es beneficiarà d'augmentar la privatització? ¿Amb quina finalitat? ¿On podem trobar l'ànim i les oportunitats de desenvolupar estudis crítics sobre globalització en les escoles docents? Si hom observa aquestes iniciatives que els EUA controlen fora del context de la globalització de la producció com a fenòmens separats i diferenciats, estem negant la relació entre capital i educació. Les negociacions del Tractat de Lliure Comerç reclamen la desregularització del sector de l'ensenyament, a través de l'eliminació de lleis que limiten la propietat estrangera de les institucions educatives privades, l'erradicació de pesats requisits de visat considerats com a obstacles per al comerç, i un mercat global de serveis d'avaluació educativa (plantejats pels EUA). El sector privat es troba immers en sistemes educatius primaris, secundaris i terciaris, gestionats per l'estat, que semblen nans després que la Xina haja associat les seues institucions de tercer cicle, sota govern central, amb el sector privat, i moviments similars que estan tenint lloc arreu del globus. Oculta rere les nocions d'igualtat i accessibilitat, la producció de coneixement està estretament vinculada a la producció de capital. El que estem presenciant, no obstant això, té poc a veure amb la democràcia.

Avui dia, la majoria de països destaquen el capital com la clau per a la

supervivència de la democràcia. Les fàbriques de somnis capitalistes no només són sales de comitè d'empresa i estudis de producció de xarxes mediàtiques, que treballen conjuntament per a mantenir viva la il·lusió capitalista, sinó que són l'esperit de resignació de les masses que impedeix que la major part de la població s'adone que el capitalisme i l'explotació són equivalents funcionals, que la globalització del capital només és un altre nom del que Lenin (1951) anomenava imperialisme. L'imperialisme estadounidenc –el que Tariq Ali (2002: 281) denomina «la mare de tots els fundamentalismes»- s'ha desmarcat de la seua postura keynesiana de pseudoliberalisme, per a abraçar plenament un neoliberalisme fanàtic.

Segons Samir Amin (2001), l'era actual d'imperialisme ve signada per una justificació de qualsevol agressió militar que siga útil als EUA, i per la cerca de mercats internacionals i l'oportunitat sense impediments de saquejar els recursos naturals de la Terra. Suposa la sobreexplotació de reserves de treball de les nacions perifèriques, i està caracteritzada per la sensació de «convergència» de la democràcia (gestió moderna de la vida política) i pel mercat (gestió capitalista de l'activitat econòmica). Amin afirma que la democràcia i el mercat són divergents, però que aquesta disjunció desapareix progressivament a mesura que la primera continua sent buidada de tot contingut perillós per al funcionament normal del mercat.

El col·lapse de la Unió Soviètica ha obert les comportes polítiques de l'imperialisme estadounidenc, permetent que els EUA seguisquen un programa pràcticament inqüestionable d'«arrogància i brutalitat». Estats Units ja no està enfrontada a una superpotència contrària que imposa restriccions al somni nacional: la dominació global. L'Estratègia de Seguretat Nacional de l'administració Bush o els EUA han deixat clar que no permetran que cap superpotència rival renasca de les cendres del Vell Ordre Mundial, i és sobre aquesta premissa on la doctrina de guerra preventiva es va declarar: Estats Units actuarà contra qualsevol amenaça abans que aquesta existisca realment. Quan escriu sobre el paper dels EUA en la política mundial, Parenti (2003) apunta que «No existeix cap estat comunista o 'nació en la llista negra' que tinga un historial tan horrible d'agressions militars contra altres països en les últimes dues dècades».

L'economia política internacional d'avui dia és el que realment aclama la classe governant global, i la burgesia la considera com la major oportunitat durant dècades per a engrossir-ne les files. Els partidaris de l'economia de lliure comerç han rebut el vist i plau del Nou Ordre Mundial per a saquejar i explotar els recursos

del planeta, i invertir en mercats globals sense restricció i amb impunitat absoluta. La concomitància amenaçadora del gegant destructiu de capital és l'obliteració de qualsevol esperança de civilització, per no dir de democràcia. Mentre els liberals opten per una distribució més justa dels recursos econòmics, s'ensenya la classe obrera a sentir-se agraïda per les maquiladores que ara s'implanten en països escollits per a proporcionar mà d'obra barata, i abocadors per a la contaminació de les democràcies occidentals. Se'ls ensenya que el socialisme i el comunisme són dolents de forma congènita, i que només poden conduir a una dictadura totalitària. En poques paraules, el capitalisme i la legitimitat de la propietat o monopoli privat han estat nacionalitzades com a sentit comú.

I ara no és només que els capitalistes creguen que són la salvació dels pobres en el món, sinó que els treballadors mateixos s'han vist condicionats a pensar que sense els seus explotadors, ells no existirien. Les entranyes dels pobres eviscerats serveixen ara de mecanisme vaticinador per als endevinaires de les empreses inversores. Fins i tot molts sindicats han estat poc més que apèndixs de l'estat, reimposant la disciplina de la llei de valor del capital. Els qui desitgen evitar tant la planificació centralitzada de caire comunista, com el desequilibri i la inestabilitat del *laissez-faire* del capitalisme, s'han decantat per un tipus de socialisme de mercat caracteritzat per companyies dirigides pels treballadors, però no han fet massa per qüestionar la gramàtica profunda del capital en sí mateix.

Ens adonem que el capitalisme no és una cosa que puga fixar-se, o humanitzar-se, atès que precisament el seu valor ve determinat per l'explotació de la mà d'obra humana. Ens trobem, en certa manera, lligats al pal com Ulisses, mentre les sirenes del consum ens criden a un paradís de babaus. En conseqüència, els educadors crítics necessiten plantejar les seues preguntes corresponents, liberals i progressistes, com ara: ¿Serien capaços els reformistes liberals –fins i tot dissidents incondicionals del Banc Mundial com Jeff Sachs, George Soros i l'exvicepresident, economista assessor del Banc Mundial i guanyador del premi Nobel Joseph Stiglitz (2002)- de reconstruir i redireccionar el sistema financer capitalista, en benefici dels més pobres i desafavorits? ¿Poden evitar que la racionalitat del capital financer –que està més interessat en el benefici a curt termini que en invertir en capital fix i tecnologies a llarg termini- predomine sobre el que és en veritat racional des de la perspectiva de la societat com a un tot? ¿Poden impedir el sofriment dels treballadors a causa del desmantellament de les barreres comercials proteccionistes? ¿Poden evitar que la privatització derive en oligopolis i monopolis? ¿Poden oferir protecció adequada contra les tragèdies humanes que subsegueixen

a les retallades econòmiques? ¿Poden deturar el caos provinent de les entrades i sortides de capital? ¿Poden impedir que el FMI pague a inversors internacionals i elits concessionàries l'oportunitat de protegir el seu actiu financer amb la fuga massiva de capital, mentre situen la càrrega de retornar els préstecs, en termes de Tony Smith, «sobre el grup que menys se'n beneficia realment, els hòmens i les dones obrers»? ¿Tenen la capacitat d'impedir que els gàngsters capitalistes de Rússia, per exemple, es facen amb la major part d'actiu privatitzat i de recursos naturals del país? ¿Poden fer que les agències multilaterals no promoguen els interessos particulars dels EUA? ¿Poden deturar els recents racismes provocats per l'estat mateix, derivats del despertar del nou nacionalisme guerrer i falomilitar estadounidenc, el qual representa ara per ara el contrapès ideològic que sustenta les pràctiques d'acumulació primitiva via bombardeigs massius sobre l'Iraq? ¿Poden transcendir la creació de subjectivitats polítiques plutocràtiques des de dalt, per tal de combatre el desenvolupament desigual d'epidèmies com la sida o la SARS, amb les mateixes oportunitats de vida? ¿Poden invertir el dany causat als més pobres, com a resultat d'un alliberament del mercat financer acompanyat d'uns elevats tipus d'interès? ¿Poden posar fi a l'expansió i l'esclat de bombolles especulatives? ¿És possible que la correlació de forces de les relacions laborals entre capital i salari canvie a favor dels treballadors? ¿És possible qüestionar la dinàmica fonamental de les relacions de propietat capitalistes? Preguntes com aquestes aprofundeixen en les arrels mateixes del sistema capitalista.

Des de la perspectiva de la nostra anàlisi, si hi responguérem amb honestedat hauríem de fer-ho amb un «no» contundent. Per regla general, els reformistes capitalistes liberals no encerten a entendre «que els diners són la forma alienígena física del treball abstracte», i rebutgen a qüestionar el fetitxe monetari com a trop mestre de les relacions socials capitalistes (Smith, 2002). Evidentment, tot esforç de reforma liberal adreçat a fer que el capitalisme global siga més «humà» és benvingut –com ara la condonació de deutes i un programa comercial més equilibrat, lleis adequades que facen respectar la competència, la creació de xarxes de seguretat adients i de programes de foment del treball, desemborsos estatals que estimulen l'economia, estructures reguladores apropiades d'alliberament del comerç, posar a disposició dels països préstecs que els permeten adquirir assegurances contra les fluctuacions dels mercats de capital internacionals, retallades dels paquets de rescat econòmic del FMI, comissions de seguiment governamentals que garantisquen un ús no abusiu de competències, restriccions en els crèdits hipotecaris especulatius-, però encara tenim el cas en el darrer exemple que no poden previndre que el desastre financer afecte els països en vies de

desenvolupament, o els pobres en general, perquè aquests problemes són inherents al sistema de propietat i a les relacions productives que constitueixen les vertaderes entranyes del sistema capitalista (Smith, 2002).

Els educadors crítics i el repte de l'estat de guerra global

Avui dia, els educadors crítics lluiten amb fermesa per defensar l'esfera pública de la seua integració en les pràctiques neoliberals i imperialistes de l'estat i el monstre del capitalisme globalitzat. Mentre que ningú no parla de fer-se càrrec de l'estat en nom dels treballadors que lluiten contra les petroleres de Washington, existeixen indicis prometedors que els moviments socials als Estats Units esdevindran més actius a partir d'ara. Amb falcons de l'administració com el secretari de Defensa Donald Rumsfeld, el vicepresident Dick Cheney, el vicesecretari de Defensa Paul Wolfowitz, el sotssecretari d'Estat John Bolton, i el membre del Consell de Política de Defensa Richard Perle, els quals dirigeixen la furiosa càrrega de la Casa Blanca de «guerra preventiva», és evident que llur lleialtat al Projecte imperialista del Nou Segle Americà està alimentat pel triomfalisme estadounidenc, la consolidació i domini polític unipolar, i la conquesta dels nous mercats. La bacanal de patriotisme que ha ultrapassat pobles i ciutats arreu del país, ha cegat els ciutadans nordamericans davant els milers de civils innocents assassinats en l'«alliberament» de l'Iraq. El lema amb gotes roges i negres dels pòsters antibèl·lics que diu *«No blood for oil»* (No al vessament de sang a canvi de petroli) ha crescut en importància des de la invasió militar de l'Iraq per part dels EUA. Segons aquests cartells, l'OPEP resideix fora de l'àmbit de control absolut dels Estats Units. La total influència d'aquest país sobre les vastes reserves de petroli sense explotar canviaria, de manera comprovada, la identificació de competències. L'oposició iraquiana al saqueig estadounidenc del seu país sota la premissa de «lliure comerç», fou un factor fonamental perquè l'administració Bush decidira invadir l'Iraq.

L'ofensiva de cara a conseguir «mercats lliures» i obrir-los a la inversió de les empreses dels EUA, ara ve acompanyada de la presència militar més formidable mai presenciada per la humanitat, bàsicament sense oposició de cap mena. L'Iraq ara es troba «alliberada» gràcies al control i a la inversió empresarial estadounidencs, després d'haver estat «pacificat» com a estat client. Prenent com a base la història recent dels Estats Units, no cap dubte que el futur necessitarà de la mort de més milions de persones d'aquest Orient Mitjà ric en petroli, i de qualsevol altra banda del planeta, en nom de l'imperi dels EUA. La junta militar de Bush ha

d'aprendre una seriosa lliçó. Hom no pot crear democràcia a cops de bomba. Els valors universals i igualitaris de la democràcia requereixen l'acceptació recíproca de les perspectives mútues.

Per tant, no és d'estranyar observar un lligam entre la globalització neoliberal i una postura militar agressiva dels EUA, en especial quan el complex militar i industrial ha esdevingut un actor econòmic tan important (Gibbs, 2001). El keynesianisme militar torna a estar de moda. La globalització neoliberal no és autocorrectora ni autoimposable. Com assenyala Richard Friedman :«la mà amagada del mercat mai no funcionarà sense un puny amagat –McDonald's no pot tirar endavant sense McDonnel-Douglas, el dissenyador del F-15. I el puny amagat que protegeix el món de les tecnologies de Silicon Valley s'anomena Exèrcit, Força Aèria, Armada i Cos de Marines dels Estats Units» (cita en Gibbs, 2001: 33-34). La globalització neoliberal atorga un poderós avantatge competitiu als països desenvolupats, i beneficia els EUA sobretot a través de l'alliberament de les finances internacionals i la funció única del dòlar en una economia sense fronteres (Gibbs, 2001). Durant el procés, agreuja l'estratificació de classe i ètnia de l'economia mundial. Grandin ofereix la següent breu descripció:

«Juntament amb el neoliberalisme, tenim una missió neocivilitzadora. Occident comportarà una democràcia de lliure comerç, d'una manera o altra, per a la resta del món, bé siga mitjançant la barreja adequada de tecnologia, mercats, constitucions i béns de consum, o des del canó d'un arma intel·ligent» (2003: 29).

El programa estratègic de la reconstrucció democràtica de lliure comerç de l'Iraq és, en realitat, una altra manera de descriure una violació de les forces que tracten de construir una societat més justa i equitativa, que són en la immensa majoria de casos la classe obrera dels països subdesenvolupats. La següent observació ho explica de manera molt succinta:

«Mentre que en aparença els objectius de l'atac estadounidenc són els règims d'aquests països, en realitat a penes té sentit, ja que cap d'ells planteja una amenaça per als EUA i, de fet, alguns d'ells com Aràbia Saudí o Egipte en són clients. Més aviat, el vertader objectiu són les masses antiimperialistes de la regió, per a les quals determinats règims són inacceptables, i en altres casos impossibles de controlar. Precisament aquestes masses antiimperialistes de l'Àsia Occidental, i

no els seus governants de la tendència que siguen, són qui sempre ha suposat una amenaça real per a la dominació dels EUA. Sembla com si aquest país estiguera convençut que els seus exèrcits implacables i extremadament sofisticats pugueren enfrontar-se amb èxit a les masses, si aquestes es manifesten en públic. Per això de vegades fins i tot arriba a provocar revoltes poblacionals, per tal de tenir ocasió d'esclafar-les» (Unitat de Recerca en Economia Política, 2002).

El cas de l'Amèrica Llatina n'és un exemple convincent. Estem sent testimonis de la recolonització d'aquesta zona a través de la militarització, a mesura que s'estableixen noves bases estadounidenques a Manta (Equador), Tres Esquinas i Leticia (Colòmbia), Iquitos (Perú), Rainha Beatrix (Aruba), i Hato (Curaçao). Estats Units entrena soldats llatinoamericans de Xile, Brasil, Bolívia, Equador, Perú i Uruguai com a part de l'Operació Cabañas de l'Argentina. A més de l'impopular Plan Colombia, els EUA estan instal·lant el Sistema de Supervivència de l'Amazones, el qual pot controlar 5,5 milions de quilòmetres quadrats, així com un radar gegantesc en Argentina (Mendonca, 2003). Mentre que la lluita de l'esquerra llatinoamericana contra les dictadures recolzades pels EUA va finalitzar amb el restabliment d'un document constitucional en alguns països, Estats Units continua dissuadint els partits polítics d'allà de convocar mobilitzacions de masses; preferiria que aquests partits adoptaren una política democràtica «de representació passiva i negociació entre elits» (Grandin, 2003: 29) més «moderna». A més a més, s'ha produït una violació permanent de la democràcia directa, amb l'ampliació de restriccions als esforços regionals i domèstics «des de baix» de regular l'economia:

«Washington ha enginyat una sèrie de mesures antidemocràtiques – com els tractats internacionals que limiten la capacitat dels estats locals d'implementar normes, i l'establiment de bancs centrals independents que aparten la política monetària del debat públic – que delimiten la voluntat popular» (Grandin, 2003: 29).

Ara bé, l'actual situació de l'Iraq – i els esdeveniments que hi han conduït – ¿no constitueix, en última instància, una metàfora parcial de la cristal·lització del capitalisme globalitzat arreu del món? Mentre que Estats Units defensa la lluita per la llibertat i la democràcia a l'Iraq – una lluita que, en realitat, travessa el firmament com una bengala del Quatre de Juliol -, la mateixa democràcia que proclama pels iraquians no l'ha sabuda materialitzar per als seus ciutadans. Com a educadors crítics, no estem convençuts que la democràcia puga sostenir-se en un món

governat per la llei de valors del capitalisme –amb o sense imposició d'imperi. Durant aquests dies la perspectiva de la democràcia sembla especialment ombriva als EUA, després que l'administració Bush haja sotmès el país a un empresonament ideològic (amb l'ajuda d'aparells estatals ideològics com *Fox TV News*), en un intent de tornar als idíl·lics dies de l'era McKinley, quan els *capos* de la indústria controlaven amb absoluta llibertat un regne financer retrògrad, que consagrava els drets de la propietat privada i recolzava l'annexió de territoris estrangers (Greider, 2003).

Dins un univers social esquitxat pels estralls de la guerra del capitalisme contra la classe obrera i la gent de color, existeixen pocs llocs on retirar-se que el mercat global encara no haja ocupat. És obvi que Estats Units no han fet front a l'addicció a la injustícia del capitalisme, i que els seus polítics han donat poc espai en els debats educatius, perquè el professorat qüestione la relació estructuralment dependent entre el nivell de vida dels països desenvolupats, i la misèria i la pobresa dels subdesenvolupats. A principis del segle XX, aquest país es va equivocar en fer cas omís al consell d'un dels seus filòsofs més destacats, John Dewey (1927), qui, conscient de «l'àmplia importància que s'ha atorgat a la doctrina Monroe», va avisar: «El moviment natural de l'empresa comercial, combinat amb les nocions legalistes angloamericanes sobre contractes i la seua inviolabilitat, i l'hàbit internacional que obté respecte el deute d'una nació de protegir la propietat dels seus ciutadans, és suficient per a emprendre accions imperialistes.»

Amb la utilització d'una política que confia en l'estupefacció d'un electorat moldejat pels mitjans, l'administració Bush ha reunit les empreses mediàtiques al servei de la seua política exterior de manera que el medi ambient es troba tenyit, pràcticament, del seu programa neoliberal, amb molt poc espai mancat del seu entusiasme ideològic. Bush no només ha actuat com un emperador que ha rebut la corona de llorers (quan hauria de portar-ne una de murta, que en l'antiga Roma simbolitzava la victòria sardònica sobre un enemic il·legal o que representava una amenaça interna), sinó que també ha fet servir amb destresa els mitjans de comunicació per a presentar les seues mesures de política exterior amb un enfocament bíblic. Quan, sobre la coberta acabada de fregar del portaavions *USS Abraham Lincoln*, el president i combatent dels EUA va aparèixer perfectament enfundat com un aviador d'un S-3B Viking, amb el casc sota el braç (gest una mica descarat, tenint en compte que els informes militars revelen que va deixar de volar els 18 últims mesos de servei en la Guàrdia Nacional, en 1972 i 1973, i que els seus comandants de la unitat de Texas no en van ser conscients durant un any), el seu somriure fanfarró

fou aplaudit amb càlides ovacions per multitud de soldats i mariners allà reunits. Davant d'un atrevit cartell que deia «missió complida», va declarar la «batalla de l'Iraq» de «victòria» en la «guerra continuada contra el terrorisme». Aquest esdeveniment fou orquestrat amb cura per l'equip de veterans fabricants d'imatges de Bush, entre els quals hi havia un antic productor de l'ABC, un antic productor de Fox News, i un antic càmera de la NBC, tots ells pagats a partir del pressupost anual de 3,7 milions que Bush assigna als seus coordinadors mediàtics. Creiem que no és cap coincidència que es puga fer una clara comparació entre aquest exemple teatral de dretes, i l'infame pel·lícula propagandística de Leni Riefenstahl *Triumph des Willens* (El triomf de la voluntat), sobre el *Parteitag* nazi de 1934 a Nüremberg, on es presentava Adolf Hitler com el salvador del món. En la versió alemanya, Hitler ix d'un avió Junker 52 que ha estat filmat mentre aterrava a l'aeroport de Nüremberg, acompanyat per majestuoses notes de Wagner. Milers d'espectadors nazis canten *Sieg hiel!* a mesura que la música va en crescendo. Així, igual que l'escena es va treballar amb cura per a insinuar que Hitler era una manifestació moderna de l'antiga deïtatària Odín (vegeu *The Internationalist* de maig de 2003), l'acte sobre el *USS Abraham Lincoln* presentava George Bush com a actor principal de l'obra tan cristiana coneguda com a Segon Adveniment. El discurs de Bush en el portaavions va parafrasejar el capítol 61 d'Isaïes, precisament el llibre que Jesús va fer servir quan va proclamar que les profecies d'Isaïes sobre el Messies s'havien complert, insinuant així, potser, que Bush creu que el Segon Adveniment ha començat (Pitt, 2003) i que la seua guerra contra el terrorisme juga un paper important en aquesta profecia bíblica. Els comentaristes d'esquerres van assenyalar que l'estratègia de «xoc i sobresalt» del Pentàgon s'havia copiat de l'estratègia nazi de *Blitzkrieg* (guerra llampegant), i de la doctrina de Luftwaffe de *Schrecklichkeit* (terror) dirigida a espantar la població fins a la rendició, i que la doctrina Bush de guerra preventiva emula el fonament de la marxa de Hitler per Polònia (Hitler havia proclamat que Polònia suposava una amenaça immediata per a la seguretat del *Reich*). I mentre que el vot de Bush *senior* per establir un Nou Ordre Mundial i el de Hitler per crear un *Neue Ordnung* s'han de veure dins la seua especificitat històrica i contextual, la comparació de la dinastia Bush amb el Tercer *Reich* va més enllà de l'estètica feixista, l'espectacle mediàtic, i les tàctiques policials del departament de Seguretat Nacional. És fàcil comprovar que les intrigues de capital i el paper del complex militar i industrial en actes imperialistes d'agressió vénen disfressats de «democràcia».

On les aules una vegada serviren, almenys potencialment, com un dels pocs espais de respir dels estralls causats per la ideologia dominant i un reducte protegit del

control absolut de la informació de l'aparell estatal, ara s'han vist colonitzades per la lògica corporativista de la privatització i la ideologia imperial de l'estat militaritzat. El professorat es troba suspès dins una divisió ideològica que separa raó i irracionalitat, consciència i adoctrinament, mentre els administradors i funcionaris governamentals li recorda que incorporar la «política» a la classe no és patriòtic. Agafem per cas el de Bill Nevins, un professor de secundària de Nou Mèxic que es va haver d'empassar un sobtat any de permís remunerat, després que un estudiant llegira «Revolution X», un poema que posa la mirada crítica sobre la guerra a l'Iraq.

L'esquerra educativa no ha sabut veure com els canvis en el mode i les relacions socials de producció es troben implicats, des de sempre, en l'evolució de l'estat «racialitzat». Segons Anthony Monteiro (2002), l'arribada de l'administració Reagan va marcar una transformació important en la formació de l'estat racial, en el qual «l'equilibri del poder estatal canviava de manera creixent cap a les dimensions militars i industrial, i policial». Des d'aleshores, la síntesi keynesiana neoclàssica ha donat pas a una economia neoliberal friedmanista, que després de l'11-S ha provocat un nou sentiment de vulnerabilitat entre la població blanca corrent, els quals han estat instats a fer sacrificis en nom de l'imperi dels Estats Units. Monteiro escriu:

«Les realitats subjectives de la població blanca comuna es filtren a través dels prismes inevitables de la raça i la supremacia blanca. L'amenaça, per tant, es veu com una amenaça cap a la gent blanca com a col·lectiu, i no només cap als interessos econòmics de la nació, o fins i tot cap interessos de classe específics. Per a ells, l'imaginari americà s'ha vist embrutat i envelat. La seua sensació de seguretat i esperança de privacitat ha estat ferida. Cal salvar el seu somni, per tal que la psique americana puga restablir-se. En el sentit més profund, els privilegis del color blanc i la supremacia blanca es veuen atacats. Per això, la defensa d'Amèrica i de la democràcia es veu, en el fons, com la defensa dels drets globals de la gent blanca, articulada de formes diverses com la defensa de la civilització o Occident.»

La domesticació de la pedagogia crítica

En aquesta era econòmica turbulenta, el món capitalista de la burgesia ha arribat a sentir-se desil·lusionat alhora que, per a la classe obrera, s'ha convertit en un

 Licencia Creative Commons
Reconocimiento-No comercial-Compartir igual

remolí de barbàrie i traïció. Als educadors crítics no se'ls ha passat per alt. Tot i que s'han acabat acostumant a la marginació acadèmica que sovint acompanya els atacs dels educadors conservadors més grollers i reaccionaris, els defensors i practicants de la pedagogia crítica han temut durant temps ser abocats al pou de l'infern acadèmic, pel fet de ser considerats no només com a perillosament irrellevants per a la democràcia dels EUA, sinó també com a traïdors en termes polítics. Davant d'aquesta conjuntura històrica actual de la història dels Estats Units, en què es lliura una «guerra permanent» contra el terrorisme i s'expandeix l'imperi americà mentre hi som presents, hom pensaria que aquests temors no són infundats. Això ve motivat, en part, pel fet que la pedagogia crítica es va guanyar la primera reputació en els 90, amb una crítica feroç a l'imperialisme i l'explotació capitalista estadounidencs.

Tanmateix, els temps han canviat. Avui dia, la pedagogia crítica ja no és la perillosa crítica de l'educació liberal de lliure mercat que una vegada va ser. Més aviat, ha acabat tan absorbida pel liberalisme cosmopolititzat de l'esquerra postmoderna, que ja no funciona com a qüestionadora mordaç del capital i de l'hegemonia econòmica i militar dels EUA. Evidentment, creiem que això pot canviar. Existeixen molts progressos als nostres campus relacionats amb els moviments antibel·licistes i antiglobalització, que ens proporcionen l'esperança que la veu dels nostres joves – i entre ells, els qui assistiran als nostres programes de formació de professorat – estarà molt més polititzada o oberta al que Freire denominaria «conscientització» que en anys anteriors. No hi ha dubte que això s'ha vist fomentat per la mobilització mundial contra Bush i la seua junta militar/petrolera *de facto*. Es crearà certa pressió sobre els educadors crítics (a Estats Units són en la major part liberals, no revolucionaris) perquè responguen als crits d'una nova generació d'estudiants de magisteri polititzats. No serà, però, un mer cas de gastar saliva. Actualment existeixen més de 80 periòdics i revistes de dretes que circulen pels campus universitaris d'arreu del país. És obvi que l'organització conservadora està realitzant un esforç concertat per a silenciar les veus progressistes i distorsionar els fets històrics. I no és d'estranyar, atesa la postura oficial del govern que els fets no importen. Quan, en 1988, un vaixell llançamíssils estadounidenc estacionat en el Golf Pèrsic va tombar un avió de passatgers i va matar 290 civils, George Bush pare va comentar lacònicament: «Mai no demanaré disculpes pels Estats Units. No m'importa quins siguen els fets » (cita de Roy: 2003a).

Existeix la necessitat perquè els educadors de mestres incorporen un discurs més radical a la literatura educativa, així com directament als seues programes docents,

per tal de qüestionar la distorsió d'esdeveniments que realitzen els mitjans de dretes. Fins i tot en el camp de la pedagogia crítica, aquests intents han estat descoratjadors.

Escrit com a contrapunt a l'onada de globalització neoliberal, i a la seua «missió civilitzadora» en favor dels oprimits de països desenvolupats i en vies de desenvolupament semblants, aquest capítol està plantejat tant com una anàlisi de la domesticació de la pedagogia crítica, com un repte per a revifar-ne les arrels polítiques i el paper en l'esquerra de la societat civil. La seua finalitat és iniciar un diàleg entre els educadors progressistes. Sobretot els qui vivim en la boca del llop –en *gringolandia*–, estem sent testimonis d'una època en què la ciutadania ha esdevingut caracteritzada per una presència històrica gens crítica respecte l'autoformació, en què els individus que habiten els paisatges multifacètics de la nació estan tan marcats racialment que se'ls ha d'educar de forma segregada, i en què la classe obrera ha acabat sent reemplaçada pel capital, a fi de conservar la ideologia de mercat neoliberal de la classe dominant davant de totes i cadascuna de les altres possibles alternatives – les quals legitimaran l'estatus subordinat de la classe obrera dins la divisió del treball existent.

En el marc de la conjuntura històrica actual, alhora que l'administració Bush posa la mirada sobre l'acció afirmativa d'abolició, que la dreta aprofita tota oportunitat per a substituir el salari social pel sistema de lliure mercat, i que els conservadors ideen plans estratègics per a privatitzar el que queda de la devastada esfera pública, milers de professors i educadors de mestres arreu del país es giren cap a l'esquerra, cercant-hi orientació i lideratge. Sota la màscara de la democràcia, l'argot carnavalesc de Bush sobre salvar la civilització de les hordes del terrorisme ressona en l'ambient. La majoria de professors no són prou vells per recordar la propaganda anticomunista de finals dels 40 i dels 50, però molts dels americans ara retirats estan experimentant un *déjà vu* polític. Milions de persones llegiren els llibres *Is this tomorrow: America under Communism!* (¿Açò és el demà?: Amèrica sota el comunisme), *Blood is the harvest* (La sang és la collita), i *Red Nightmare* (Malson roig). En 1948, la Cambra de Comerç dels EUA va publicar *A Program for community anti-communism* (Programa per a l'anticomunisme comunitari), que contenia una frase que recorda, de manera estranya i inquietant, a un comentari que el president Bush va fer algunes setmanes després dels atacs de l'11 de setembre: «Sabeu que ens odien a nosaltres i la nostra llibertat». Els qui són massa joves per recordar-se de l'era McCarthy, n'experimenten la segona part personalment. Alguns consideren l'erosió dels drets civils com a sacrifici necessari

mentre dure la guerra contra el terrorisme. Però no tothom ha estat enganyat. En particular les veus crítiques de l'anomenat Tercer Món. Mentre que la vasta majoria d'americans retrocediria, amb seguretat, escandalitzada per la comparació entre l'actual administració Bush i el règim nazi, reconeguts científics socials com Samir Amin (2003) no hi posen cap dubte:

«Avui dia els Estats Units estan governats per un grapat de criminals de guerra que es van fer amb el poder gràcies a una mena de cop d'estat. Aquest cop havia estat precedit per eleccions (dubtoses); tampoc hem d'oblidar que Hitler fou un polític que havia estat escollit. Dins aquesta analogia, l'11-S exerceix la funció de 'l'incendi del *Reichstag'*, permetent a la junta militar justificar un desplegament de forces policials semblant al de la Gestapo. Tenen la seua pròpia *Mein Kampf* – l'Estratègia de Seguretat Nacional –, associacions de masses– les organitzacions patriòtiques –, i predicadors. És vital que tinguem el coratge per a contar aquestes veritats, i deixar d'emmascarar-los darrere de frases com 'els nostres amics, els americans', que ara per ara han perdut prou significat.»

És evident que això constituiria una analogia del tot exagerada –i potser clarament traïdorenca -, fins i tot per a molts investigadors progressistes de l'acadèmia americana. No obstant això, cada vegada més, ciutadans de països que han caigut víctimes de les polítiques militars i econòmiques estadounidenques en el passat recorren a aquesta comparació. Quan influents acadèmics de dretes com ara Michael Leeden, membre resident de la càtedra de la Llibertat de l'Institut Empresarial Americà, anuncien que «cada deu anys aproximadament, els EUA necessiten agafar algun pobre país desgraciat i posar-lo contra les cordes, només per a demostrar al món que no fan broma» (cita en Lapham, 2003: 11), no es pot fer massa per convèncer les veus crítiques d'atemperar les seues analogies.

Ara bé, fins i tot quan ens desintoxiquem de l'obscuritat ombrívola que envolta l'actual guerra contra el terrorisme, i ens desenganyem de les crides al patriotisme primitiu de banderes i adhesius als paraxocs, que forma part de la croada petulant de Bush fill per una Amèrica decent (és a dir, una Amèrica desproveïda de crítiques), dins l'acadèmia liberal encara roman una absència flagrant de qüestionar el capital com a relació social. Mentre que es parla molt de la redistribució d'ingressos, és d'estranyar que es faça tan poca referència al fet d'oposar-nos a les anomalies i els mecanismes del règim capitalista amb fins lucratius, a banda de jutjar alguns dels segons comandants en cap disponibles de la darrera volta de

delinqüents corporatius. Les crítiques atrofiades a l'atac feixista de l'administració Bush contra la democràcia no és tant un rebuig de la voluntat política per part dels educadors liberals, sinó una presa de consciència que si continuem amb una economia de mercat internacionalitzada, la introducció de controls socials eficaços per a protegir les classes marginades i més desafavorides provocarà desavantatges comparatius insuportables per a l'estat-nació, o per al bloc econòmic que tracten d'instituir aquestes polítiques. Si, com insisteixen els educadors liberals (amb enveja) i els conservadors (amb demagògia) en què, efectivament, no hi ha alternativa possible a treballar dins d'una economia de mercat institucionalitzada, aleshores cal reconèixer que les polítiques neoliberals que defensen el capitalisme de lliure comerç i destrueixen el poc que queda de l'estat de benestar, tenen sentit. I mentre que, de ben segur, el càstig infligit als pobres es pot escalonar repartint les condicions de pobresa massiva amb polítiques i pràctiques més discretes –tot i que no menys letals-, encara hi ha la pregunta de com fer front als estralls que al final causaran als pobres i impotents, en absència d'una alternativa socialista. Dins aquest context – de cues per a aconseguir menjar, d'hospitals congestionats, i de llistes d'atur més llargues que les dels centres electorals –, la qüestió de l'organització esdevé imperativa per a l'esquerra en la cerca d'una alternativa socialista.

La política d'organització

Això ens enfronta cara a cara amb l'espinós tema de l'organització, un problema que ha preocupat de forma obstinada tant l'esquerra revolucionària com la progressista durant un segle. Max Elbaum (2002) apunta que les organitzacions són crucials en la lluita per la justícia social. Escriu que «sense les formes col·lectives és impossible ensenyar l'equip, debatre la teoria i l'estratègia, difondre informació i anàlisis, o implicar-se del tot amb les lluites urgents del dia. Només mitjançant les organitzacions els revolucionaris poden maximitzar la seua contribució a les batalles en curs, i posicionar-se per a influir al màxim en els esdeveniments, quan sorgisquen noves oportunitats i moments d'agitació social» (2002: 335). Alhora, però, Elbaum prevé que hem d'evitar el que ell anomena «atzucacs sectaris» en la lluita per la justícia social. Amb una reflexió sobre les seues experiències amb el Nou Moviment Comunista dels anys 70, explica que quan un moviment esdevé un «món independent» que insisteix en la solidaritat i la disciplina de grup, això pot comportar sovint la supressió de la democràcia interna. El rígid model de partit verticalista constitueix, òbviament, un problema per a Elbaum. D'una banda, els activistes socials necessiten participar i tenir responsabilitats en una base social

àmplia, activa i anticapitalista; d'altra banda, existeixen pressions per deixar a un costat les polítiques revolucionàries d'alguns i així produir un efecte immediat en la política pública. Hi trobem l'impuls per a «retirar-se a un lloc reduït però segur dins els marges de la política, i/o confinar-se a la propaganda revolucionària» (2002: 334). Elbaum cita la màxima de Marx que els períodes de sectarisme socialista es produeixen quan «encara no ha arribat el moment d'un moviment històric independent» (2002: 334). Els problemes apareixen de forma inevitable quan es fa servir la «fidelitat més pura cap a les velles ortodòxies», a fi de mantenir la moral dels membres necessària per a la cohesió del grup i per a competir amb altres. Constata que els períodes més pròspers dels moviments socials semblen ser quan grups amb un teixit ben sòlid i altres formes són capaços de coexistir i interactuar, alhora que es consideren part d'una tendència política comuna. Escriu que «la diversitat de les formes organitzatives (col·lectius editorials, centres de recerca, agrupacions culturals, i àmplies xarxes d'organització, a més de les formacions locals i nacionals), juntament amb una interacció dinàmica entre elles, va facilitar (almenys fins a cert punt) algunes de les pressions en favor de la democràcia i el realisme, que en altres situacions havia provingut d'una classe obrera de tendència socialista» (2002: 335). El nombre de membres exerceix un efecte qualitatiu profund en les estratègies emprades i els models organitzatius adoptats. Elbaum prevé que els intents de constituir un reduït partit revolucionari (un embrió de partit) «van impedir que els activistes vegeren el plantejament de Lenin que un partit revolucionari no només ha de ser un destacament 'avançat', sinó també ha de representar i estar basat en una banda considerable i socialista de la classe obrera» (2002: 335). Caldrà adoptar mesures realistes i complexes, que depenguen clarament de la situació del moviment proletari mateix. Si citem les idees d'Elbaum no és perquè ens adherim a totes les seues conclusions, sinó perquè som conscients de la importància de les qüestions que planteja. Creiem que són pertinents per a la construcció de la lluita antiimperialista de l'esquerra educativa.

Resulta axiomàtic per al desenvolupament present de la pedagogia crítica el fet que estiga basada en una visió alternativa de la societat humana, visió que funciona fora de l'univers social del capital, que va més enllà del mercat, però que també ultrapassa l'estat. Ha de rebutjar la falsa oposició entre el mercat i l'estat. Massimo De Angelis escriu que «el repte històric que se'ns presenta és que la qüestió de les alternatives (…) no està separada de les formes organitzatives que aquest moviment mateix comporta» (2002: 5). Atès que ens enfrontem globalment a una classe emergent capitalista i transnacional, i la incursió del capital fins al darrer racó del planeta, els educadors crítics necessiten una filosofia d'organització que

aborde en la justa mesura el dilema i el desafiament del proletariat global. Quan analitza les manifestacions alternatives de lluita antiglobalització, De Angelis detalla alguns trets prometedors: la realització de diverses contra-cimeres; els *Encuentros Zapatistas*; pràctiques socials que creen valors d'ús més enllà del càlcul econòmic i la relació competitiva amb l'altre, inspirades per comportaments de solidaritat mútua i social; grups d'estructura horitzontal fora de les xarxes verticals en les quals es protegeix i s'imposa el mercat; cooperació social a través de la democràcia popular, el consens, el diàleg, i el reconeixement de l'altre; autoritat i cooperació social desenvolupades en relacions fluïdes i autoconstituents gràcies a la interacció; i un nou compromís amb l'altre que transcendeix la localitat, el treball, la condició social, el gènere, l'edat, la raça, la cultura, l'orientació sexual, l'idioma, la religió i les creences. Totes aquestes característiques han de ser secundàries a la constitució de les relacions comunes. Com escriu:

«L'escenari global per a *nosaltres* és el descobriment de *l'altre*, mentre que l'escenari local és el descobriment de *nosaltres* mateixos i, descobrint-nos, canviem la nostra relació amb *l'altre*. En una comunitat, el poble comú és un procés creatiu de descobriment, no un presupòsit. Per tant fem ambdós processos, però tenint sempre la comunitat present, la comunitat com a mode de compromís amb l'altre» (2002: 14).

Però ¿què passa amb l'estat nacional? Segons Ellen Meiksins Wood «l'estat és el punt on el capital global és més vulnerable, tant com a objectiu de l'oposició en les economies dominants, com a palanca de resistència per tot arreu. També significa que, ara més que mai, moltes coses depenen de les forces particulars de classe incloses en l'estat, i que ara més mai existeixen possibilitats, i també una necessitat, per a la lluita de classes» (2001: 291). Sam Gindin (2002) afirma que l'estat ja no és una arena de combat rellevant, si per combat entenem fer-se amb el poder de l'estat i empènyer-lo en una altra direcció. Ara bé, l'estat sí que és un punt important de lluita si el propòsit és transformar-lo. Escriu:

«La sabiduria convencional té clar que l'estat nacional, ens agrade o no, ja no és un punt de lluita important. D'una banda, és cert. Si la noció d'estat que tenim és la d'una institució, els governs d'esquerra de la qual poden 'capturar-lo' i empènyer-lo en una altra direcció, l'experiència ens indica que això contribuirà ben poc a la justícia social. Però si el nostre objectiu és transformar l'estat en un instrument de

mobilització popular i de desenvolupament de les capacitats democràtiques, a fi de portar l'economia sota control popular i reestructurar la nostra relació amb l'economia mundial, aleshores aconseguir el poder estatal posaria de manifest els pitjors malsons del món empresarial. Quan rebutgem estratègies basades en guanyar passant per damunt d'altres, i persistim en la nostra lluita per la dignitat i la justícia nacionals, podem servir d'exemple a altres més enllà de les nostres fronteres i crear nous espais per a les seues pròpies batalles» (2002: 11).

La premissa de John Holloway és similar a la de Gindin. Afirma que hem de teoritzar el món negativament com un «moment» de pràctica, com a part de la lluita per canviar-lo. Aquesta transformació, però, no es pot produir canviant l'estat mitjançant la presa del poder, sinó més aviat ha d'ocórrer a través de la dissolució del poder com a mitjà per transformar l'estat i, per tant, el món. Això és així perquè l'estat desproveeix el poble de tot poder, separant-lo del «fer» (activitat humana). En la nostra tasca com a educadors crítics, la distinció de Holloway entre poder per a actuar o «fer» (*potentia*) i el poder per sobre (*potestas*) és instructiva. La *potentia* és una part del «fluix social d'actuació», la construcció col·lectiva d'un «nosaltres» i la pràctica del reconeixement mutu de dignitat. La *potestas* nega el fluix social per a fer coses, i aliena així el «nosaltres» col·lectiu en un simple objecte de destrucció.

Holloway és partidari de la creació de les condicions per a l'«actuació» o «fer» futur d'altres mitjançant la *potentia*. Durant el procés, no hem de transformar la *potentia* en *potestas*, ja que aquesta última només diferencia els «mitjans d'actuació» de la vertadera «actuació», fet que ha assolit la seua màxima expressió amb el capitalisme. De fet, els qui exerceixen la *potestas* distingeixen el que està fet del que estan fent altres, i declaren que tot és seu. Els actors aleshores esdevenen distanciats de l'origen del pensament i la pràctica, deshumanitzats fins a l'extrem de ser «objectes» instruïts sota el comandament dels qui han assumit la *potentia*. Aquest poder redueix la gent a mers propietaris i no propietaris, transformant les relacions entre persones en relacions entre objectius. Transforma el «fer» en una condició estàtica de ser. Mentre que «fer» es refereix tant al «som» (el present) i al «no som» (la possibilitat de ser una altra cosa), ser només apunta al «som». L'eliminació del «no som» descarta qualsevol possibilitat d'agent social. El govern del poder de sobre-*potestas* és el govern de l'«així és com són les coses», que és el govern de la identitat. Quan ens separen del nostre propi «fer», creem la nostra pròpia subordinació. La *potentia* no és un contrapoder (que pressuposa una simetria amb el poder), sinó un antipoder.

 Licencia Creative Commons
Reconocimiento-No comercial-Compartir igual

Holloway ens recorda que la distinció entre el «fer» i el «fet» no és un element acabat sinó un procés. Separació i alienació és un moviment contra la seua pròpia negació, contra l'antialienació. El que existeix sota la forma de la seua negació –o antialienació (el mode en què «s'és» negat) – sí que existeix realment, malgrat la negació. És la negació del procés de desmentir. El capitalisme, segons Holloway, es basa a desmentir el poder per actuar-*potentia*, la dignitat, l'humanitat, però això no significa poder-per-no-existir (contracapitalisme). Afirmar la nostra *potentia*, és afirmar alhora la nostra oposició a la subordinació. Pot adoptar la forma de rebel·lió oberta, d'enfrontaments per defensar el control sobre el procés del treball, o d'intents per dirigir les polítiques educatives i sanitàries. La *potestas* depèn del que estiga negant. La història de la dominació no és només la lluita d'oprimits contra opressors, és també la batalla dels qui tenen el poder per alliberar-se de la seua dependència dels qui no el tenen. Ara bé, no existeix cap manera en què la *potestas* puga defugir transformar-se en *potentia*, atès que el fluix de capital del treball depèn, precisament, d'aquest (de la seua capacitat per convertir el poder per actuar/fer en treball abstracte productor de valors) en forma d'índexs de benefici cada vegada menors.

Estem començant a presenciar nous models d'organització social com a part de la praxi revolucionària. A més dels *Zapatistas*, en trobem un exemple destacat en el pressupost participatiu del Partit dels Treballadors del Brasil. I a l'Argentina podem observar noves formes de lluita organitzada, derivades del recent col·lapse econòmic del país. Ens hi referim als exemples de les protestes pels carrers dels *piqueteros* (aturats) que existeixen en aquests moments, i que van sorgir per primera vegada fa uns cinc anys en les comunitats més pobres de l'interior. Més recentment, han aparegut noves *asambleas* de veïns arran de les protestes a les cantonades. Amb un total aproximat de 300 per tot el país, aquestes assemblees es reuneixen una vegada a la setmana per a organitzar *cacerolas*, i per a defensar als qui han estat desallotjats de les seues cases, o als qui els han tallat el subministrament, etc. Els *asambleistas* també coordinen la preparació de menjar per alimentar-se ells mateixos i els altres. Aquest moviment antijeràrquic, descentralitzat i popular, format tant per treballadors amb una feina com aturats, en la majoria de casos dones, ha adquirit una nova urgència des de desembre de 2002, quan quatre governs es van venir avall un rere l'altre després de les demores argentines en el deute exterior. L'activista canadenca Naomi Klein (2003) copsa l'esperit que envolta la creació de les *asambleas*, quan escriu:

«A l'Argentina, bona part de la gent jove que s'oposa a les polítiques neoliberals

que han portat el seu país a la bancarrota, són fills d'activistes d'esquerres que 'desaparegueren' durant la dictadura militar de 1976-1983. Parlen obertament sobre la seua determinació a continuar amb la lluita política dels pares pel socialisme, però amb mitjans diferents. En compte d'atacar barracots militars, 'ocupen' terrenys abandonats i construeixen forns i cases; en compte de planificar les accions en secret, mantenen assemblees públiques en les cantonades; en compte d'insistir en la puresa ideològica, valoren per damunt de tot la presa de decisions democràtica. Gran nombre d'antics activistes, els que tingueren la sort de sobreviure als horrors dels anys 70, s'han unit a aquests moviments, i parlen entusiasmats d'aprendre de la gent amb la meitat d'edat que ells, de sentir-se alliberats dels empresonaments ideològics del passat, de tenir una segona oportunitat de fer bé les coses.»

Un informe recent de la publicació *News & Letters* hi afegeix:

«El que crida l'atenció és la ferocitat amb què les *asambleas* s'oposen a ser controlades, i a qualsevol indici de jerarquia verticalista. Insisteixen en la independència, en l'autodeterminació de l'autonomia, i animen tothom a aprendre com dir en veu alta les seues opinions i traspassar responsabilitats. Lluiten de manera explícita per l'autodesenvolupament individual i personal, alhora que pel poder per tot allò que tenen a la seua disposició» (2002: 6).

Les grans *asambleas interbarriales* (reunions de vàries assemblees) escullen delegats rotatoris perquè comenten i voten qüestions que generen les comunitats locals. A més, els treballadors han ocupat una sèrie de fàbriques com Brukman, Zanon i Panificadora Cinco. També han ocupat una mina a Río Turbio. Òbviament, estan apareixent noves formes d'organització. Com Ernesto Herrera apunta:

«Les experiències del moviment *piquetero* i de les assemblees de veïns faciliten l'oportunitat de construir un moviment revolucionari, una força popular democràtica de perspectiva socialista. La 'gran revolta' ha posat sobre la taula la qüestió d'una estratègia que lligue resistència i lluita pel poder, democràcia representativa i/o el principi de revocabilitat, els *saqueos* com a actes d'autosupervivència pel menjar» (2002: 10).

Actualment Brukman, una fàbrica de peces de roba formada per 55 treballadores, d'entre 45 i 50 anys, s'ha desmarcat com a símbol de la lluita contra l'estat argentí. Les treballadores de Brukman sol·liciten la propietat pública de la factoria, cosa que establiria un precedent perillós per a la burgesia. De fet, al voltant de vint-i-cinc fàbriques més d'Argentina compten amb treballadors que també reclamen la propietat pública. Els operaris d'unes altres 250 fàbriques demanen alguna mena d'intervenció estatal de cara a la coordinació dels treballadors (com la creació de cooperatives, etc.) Han format un front popular per a oposar-se a l'atac de l'estat. Tanmateix, les agressions continuen. Un total d'unes 25.000 persones encerclaren la fàbrica de Brukman per a defensar els treballadors que la policia havia expulsat, amb els consegüents nombrosos danys i arrestos.

Per descomptat, les *asambleas* s'enfronten a molts problemes pel fet d'estar formades per membres de diferents fraccions de classe, amb diferents programes polítics. Tot i així, totes elles sostenen la reestructuració de les indústries recentment privatitzades com la màxima prioritat (fins i tot quan rebutgen els partits avantguardistes). Al mateix temps, en el marc d'aquest nou naixement de mobilització popular, de subjectivitats que es revolucionen sota l'atac del capitalisme, cal que es produïsca una proposta pragmàtica de reagrupament polític de les forces radicals i anticapitalistes. És necessari que els organitzadors de l'esquerra revolucionària compten amb més opcions disponibles. Herrera escriu:

«En Mèxic, el moviment zapatista no va poder traduir la seua capacitat de mobilització a les *consultas* i *marchas* en una alternativa política per a l'esquerra. No va haver cap modificació en la relació de les forces polítiques. La teoria de l''antipoder indefinit' o 'canviar el món sense assolir el poder' no ha comportat un procés de reformes radicals, ni un procés revolucionari» (2002: 13).

Nosaltres som més optimistes sobre les possibilitats del moviment zapatista que Herrera, però creiem que siga la forma que siga la què adopte la lluita contra l'imperialisme i la globalització capitalista, haurà de ser internacional. Creiem en una lluita multiracial, d'equilibri de gèneres, internacionalista i antiimperialista. El que sí que sembla prometedor és l'aparició dels Cercles Bolivaris de Caracas, Veneçuela, una mobilització de la classe obrera veneçolana en favor del president Hugo Chávez. Els Cercles Bolivaris (que prenen el nom de Simón Bolívar) actuen com a grups de control creats després del Comité de Cuba per la Defensa de la Revolució, i funcionen com a enllaços entre els barris i el govern, alhora que

fomenten el suport a Chávez. Destaquen per lluitar contra líders empresarials i generals de l'exèrcit dissidents, els quals, amb el suport estadounidenc, tracten d'enfonsar el govern de Chávez. Els membres dels Cercles Bolivians colpegen pols elèctrics apagats per a previndre contra les mobilitzacions de l'oposició, i perquè s'unisquen els que hi estiguen a favor arreu dels barris obrers de la ciutat. Són d'un exemple d'autodeterminació en pro de la sobirania, com demostra la declaració boliviana «Nuestra Amèrica: una sola patria», que rebutja la lleialtat ideològica a «Amèrica» com a una Amèrica definida per un sistema de valors farcit de capitalisme, que afavoreix l'imperialisme i l'explotació per així augmentar el marge de beneficis. Segons «Nuestra América», la població no sucumbirà a la modernitat neoliberal a costa d'esdevindre «carronyers de l'extravagància industrial». Aquest moviment és un indici clar que el present es pot reescriure, que existeix una alternativa, i que la gent pot cercar la seua pròpia «Amèrica» (Nuestra América, 2003). Sota l'esperit d'aquesta declaració, instem els educadors crítics a pressionar el Fons Monetari Internacional (IMF) i el Banc Mundial a obrir les seues reunions als mitjans i al públic, i a cancel·lar tot el deute que reclamen als països subdesenvolupats, ja que aquests deutes els adquiriren els dictadors que utilitzaren préstecs del FMI i el Banc Mundial per a sotmetre la seua població, al servei de l'acumulació de capital.

En la lluita contra el capitalisme i les seues formacions estatals, Alex Callinicos (2003) planteja dues opcions: reformisme dins del moviment anticapitalista (com a resultat de la pressió causada pel fluix de capital i les crisis de divises, o com a reacció davant les «rebel·lions dels rics» com les de fa poc a Veneçuela) –moviment que ha estat testimoni del sometiment sense resistència dels òrgans estatals de centre-esquerra al consens de Washington. En aquest punt, l'estat s'ha de veure com un vehicle mitjançant el qual el canvi social es pot assolir amb èxit. Callinicos, però, destaca que l'estat no es pot fer servir només com un instrument de transformació social, atès que ja es troba massa implicat en les relacions socials de producció i l'aparell burocràtic centrat en els mitjans de coerció. Callinicos no estalvia paraules:

«L'experiència històrica recent confirma així el judici que Marx i Lenin feren fa temps, que l'estat no es pot fer servir només com un instrument de transformació social. És una part del sistema capitalista, no un mitjà per a canviar-lo. Les pressions econòmiques del capital internacional –sobretot reflectides en els moviments de diners arreu del globus-, empenyen l'estat a promoure l'acumulació de capital. A més a més, en el nucli de l'estat mateix hi ha un aparell burocràtic

permanent de control dels mitjans de coerció –les forces armades, la policia i els serveis d'intel·ligència-, la màxima lleialtat del qual no va cap al govern electe, sinó cap a la vertadera classe dirigent no votada.»

La segona opció que planteja Callinicos és la que proposa l'ala autonomista del moviment anticapitalista. Aquesta postura renuncia a confiar en l'estat existent i defugix l'objectiu d'assolir el poder a través del capital. Callinicos cita Tony Negri i John Holloway com als exponents més coneguts, possiblement, d'aquesta tendència. Descriu el plantejament de Holloway com «una forma extrema de fetitxisme de mercaderies, en el qual totes les estructures aparentment objectives de la societat capitalista són meres expressions alienades de l'activitat humana, basades en la separació del subjecte i l'objecte, del factor i del fet.» Per a Callinicos, «l'acció de negació» o «antipoder» de Holloway significa que «qualsevol intent d'entendre el capitalisme com un conjunt d'estructures objectives, implica l'abandonament de la concepció original de Marx del socialisme com a autoemancipació. D'acord amb això, es descarta pràcticament tota la tradició marxista subsegüent per ser 'cientista' i autoritària».

El projecte de Holloway de dissoldre les estructures fetitxistes de l'activitat humana alienada i d'alliberar les qualitats humanes el capitalisme nega, està considerat per Callinicos com a extremadament complex. Per exemple, considera que el treball de Holloway i Negri s'està emprant en Argentina com a mitjà per a justificar «la idea que les xarxes xicotetes de fàbriques, abandonades pels seus propietaris i ocupades pels treballadors, representen el començament d'una nova economia postcapitalista». Mentre que està clar que Holloway és conscient que la lluita contra l'alienació no ha de deixar de banda els processos productius en el control de capital, el seu plantejament està afectat per una contradicció fonamental. En l'anàlisi final, l'afirmació de Holloway que «no lluitem com a classe obrera, lluitem *contra* el fet ser classe obrera, contra ser classificats» equival, en realitat, i com Callinicos comenta, a intentar abolir les relacions capitalistes de producció pretenent que no existeixen. Si estem veritablement disposats a abolir aquestes relacions socials capitalistes, té menys sentit desidentificar-se amb la lluita de la classe treballadora, que crear noves formes més eficaces d'organització i batalla obrera. El que és important en aquest punt és no quedar-nos paralitzats per por a no poder derrotar el capitalisme, sinó ajudar a cultivar una font alternativa de poder en la societat capitalista –el que Callinicos descriu com a «les extraordinàries capacitats d'autoorganització democràtica del gruix de la població comuna». Mentre que una via cap ací és el sindicalisme, aquesta autoorganització contra el

capitalisme no és l'únic camp exclusiu per les associacions obreres. Altres possibilitats inclouen moviments anticapitalistes, antibel·licistes i antiimperialistes. La clau de qualsevol intent de coordinar els moviments socials, afirma Callinicos, és desenvolupar i cultivar formes organitzatives que unisquen la classe obrera a nivell local i nacional, sota la forma de consells de treballadors (Callinicos s'hi refereix a les formes que apareixen durant les vagues multitudinàries i les revoltes populars dels treballadors). Ja hem observat sistemes de coordinació semblants durant les revolucions russes de 1905 i 1917, la Guerra Civil espanyola de 1936, la Revolució Hongaresa de 1956, la Revolució iraniana de 1978-1979, i l'alçament solidari de Polònia de 1980-1981. Segons Callinicos:

«Aquests consells de treballadors incorporen una forma de democràcia més avançada que es practica en les societats capitalistes liberals. Es fonamenten en la participació de les bases, en la presa de decisions descentralitzada on la gent treballa i viu, i en la responsabilitat immediata dels delegats dels òrgans superiors cap als qui els van escollir. Els consells representen una manera de dirigir la societat alternativa a les formes centralitzades i burocràtiques de poder de què depèn la dominació capitalista.»

L'objectiu primordial és desenvolupar la capacitat dels moviments socials de qüestionar, amb èxit, els aparells centrals del poder estatal capitalista, i substituir l'estat amb el temps completament. Els moviments socials poden servir com a punts de partida i com a indicis perceptibles d'esperança d'una alternativa al govern de la força de capital. El nostre repte és transformar els moviments socials que s'incuben dins les fronteres nacionals, en un moviment generalitzat contra el capital. Com assenyala Michael Löwy, en una època sense precedents en què el capital impregna les línies de demarcació i llança la seua força opressora a través d'institucions com el Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional, l'Organització Mundial del Comerç i l'imperi dels EUA, el que manca «és una xarxa d'organitzacions polítiques –partits, fronts, moviments- que puguen proposar un projecte alternatiu des de la perspectiva d'una nova societat, sense opressors ni oprimits.» Això sí, la multiplicitat de moviments socials (tot i que de composició heterogènia i de diverses nocions sobre com combatre el capital) identifica un enemic comú–la classe capitalista transnacional. S'adonen de l'ampli abast de la crisi actual, que acompanya una crisi de sobreproducció, una crisi de legitimitat de govern democràtic, i una crisi d'excessives obligacions financeres que ha reduït de forma alarmant els recursos materials mundials.

Per a abordar aquesta qüestió, centrarem l'atenció en l'important treball realitzat per James Petras i Henry Veltmeyer (2001), els quals qüestionen les desigualtats atroces provocades per les empreses transnacionals, i reclamen salaris dignes per als treballadors, producció d'aliments per als pobres de les ciutats, i una reforma agrària per als pagesos. Aquesta transformació indica la importància del «desenvolupament des de baix», que es pot aconseguir gràcies a la democratització del lloc de treball mitjançant els consells de treballadors i d'enginyers arreu de les fronteres internacionals, acompanyat d'un «desenvolupament des de dins». Hi fa referència a un canvi notable de la propietat de la producció, comerç i crèdit, per tal de fer arribar la producció alimentària i les necessitats bàsiques als pobres que habiten el «mercat intern». A fi de tractar d'assolir el socialisme –que Petras i Veltmeyer descriuen com a «canvi integral basat en les transformacions de les esferes econòmiques, culturals i polítiques, i en l'enteniment de la dominació multidimensional de l'imperialisme» (2001: 165)-, els treballadors del Tercer Món s'enfrontaran a nombrosos obstacles que entrebanquen el camí. Per a assumir el repte amb èxit, Petras i Veltmeyer afirmen que hem de traslladar-nos d'una estratègia d'exportació imperialista i globalitzada, cap a una economia domèstica integrada. És important no desvincular-se de la producció mundial sobre la base de ser independent, o perquè hom creu que és possible assolir «el socialisme en un país». Seria igual d'erroni, argumenten, advocar per un socialisme de mercat, ja que no és gens raonable assumir que les forces de mercat, la propietat privada i la inversió estrangera dirigida pel govern poden construir la base del socialisme. Tot intercanvi econòmic –extern i intern – ha d'estar subordinat a un règim democràtic basat en la representació popular directa en unitats territorials i productives.

Considerem que el que cal emfasitzar i defensar no és només l'abolició de la propietat privada, sinó també la lluita contra el treball alienat. El punt clau ací no és perdre's en el debat estat (capital nacionalitzat) *versus* neoliberalisme (capital privatitzat). Com explica el consell editorial intern de *News & Letters*, la vertadera qüestió que no s'ha de confondre és la necessitat d'abolir la dominació del treball per part del capital. Aquest s'ha d'arrancar de soca-rel a través de la creació de noves relacions humanes que prescindisquen completament de la producció de valors. Això no significa que deixem d'oposar-nos al neoliberalisme o a la privatització. El que vol dir és que no ens hem d'aturar en aquest punt.

Una de les principals tasques d'ara en endavant és el trencament de la separació entre treball manual i mental. Aquesta lluita se centra clarament a desmantellar l'actual mode capitalista de producció, i establir les condicions per a la creació

d'individus associats amb llibertat. Això significa treballar per un concepte de socialisme que cobrirà les necessitats dels qui combaten dins l'actual crisi del capitalisme global. En aquest punt, hem de projectar una segona negativitat que vaja més enllà de l'oposició (és a dir, oposició a la forma de propietat, per exemple, propietat privada) –una segona o «absoluta» negativitat que vaja cap a la creació d'elements nous. Això estipula no només incorporar noves formes d'organització social, nous moviments socials, etc., sinó també abordar qüestions teòriques i filosòfiques noves, que aquests nous moviments espontanis susciten. Necessitem una nova filosofia de revolució, així com una nova pedagogia que es provinga de la dialèctica de la negació absoluta (McLaren, en premsa).

Hem de mantenir la creença que un altre món és possible. Necessitem fer més a banda d'acabar amb el capital o defugir-lo; òbviament, hem de qüestionar les seues regles de valor. Una manera necessària (tot i que no suficient) de procedir, al nostre parer, és desenvolupar una pedagogia crítica revolucionària que permeta els grups de classe obrera, multiracials i de gènere descobrir com el capital explota el valor d'ús de la seua mà d'obra; com la iniciativa dels treballadors i el poder poden destruir aquest tipus de determinació i forçar una recomposició de les relacions de classe, enfrontant-se al capital directament en totes les seues polifacètiques dimensions. Això requerirà una pedagogia crítica no només per a determinar les oscil·lacions de la dialèctica treball/capital, sinó també per a reconstruir el context objecte de la lluita de classes a fi d'introduir escoles. Cal fer un esforç, així mateix, per a evitar que el capital cree una nova espècie de mà d'obra a través dels actuals intents de corporativitzar, comercialitzar i moralitzar el procés d'escolarització, i hem d'oposar-nos a la subordinació contínua de la vida a la fàbrica social que molts estudiants anomenen casa (Cleaver, 2000; vegeu també Rikowski, 2001). Reconstruir l'esquerra educativa no serà senzill, però tampoc ho serà viure sota un estat capitalista cada vegada més militaritzat, en què se sotmet la mà d'obra contínuament a la voluntat del capital.

Cap a una pedagogia i un programa d'estudis crítics sobre la globalització

Com educadors socials crítics, independentment que treballem dins o fora de l'acadèmia, ens enfrontem a una nova sensació d'urgència en la lluita per crear justícia social a escala global, establint el que Karl Marx denominaria «un humanisme positiu» a fi de substituir el que Hannah Arendt (1955) va anomenar la «solidaritat negativa» dels individus desplaçats i subordinats. El nostre destí no és

neutral; és un acte polític basat en la interacció amb els xiquets i les famílies que creuen que no tenen altra opció que sucumbir als poders que atorga l'educació, que estan resignats a la consciència indicativa del «què és», en compte de la consciència subjectiva del «què podria ser». Com va afirmar l'educador i activista Paulo Freire:

«Ningú no pot estar al món, amb el món, i amb els altres i mantenir una postura de neutralitat. Jo no puc estar al món descontextualitzat, observant simplement la vida. Sí, puc acceptar la meua situació i sentir-m'hi còmode, però només per a adonar-me de la meua incorporació a un context de decisió, elecció i intervenció. Existeixen contínues preguntes que tots hem de formular, i que ens deixen clar que no és possible estudiar només pel bé d'hom mateix. Com si puguérem estudiar d'una forma que realment no tinguera res a veure amb aquell món distant, estrany, que ens envolta» (1998: 73).

Un programa d'estudis crític sobre globalització examinarà l'educació com un procés social arrelat a les relacions socials globals de producció. Farà servir els darrers avanços tecnològics per a fomentar la comunicació i la interacció, a fi d'interrogar críticament l'estat-nació racialitzat i la seua insinuació en el nou imperialisme. Estem convençuts que la nostra societat només és una de les moltes possibles on viure, i tant les lluites des de baix com les des de dalt han redefinit el nostre pensament sobre com podem obrir les comportes de la possibilitat de creació de globalitzacions alternatives. Reconeixem que l'«intel·lectualisme» no està limitat a l'acadèmia, i que considerar el paper dels intel·lectuals com a categoria social distinta està basat en un malentès elitista de la relació entre coneixement com a relació social, i la història de la lluita de classes (Gramsci: 1971). Si adoptem la noció de Gramsci d'intel·lectual orgànic, aleshores estem acceptant que tots els éssers humans són agents inherents de transformació social, i el nostre repte esdevé, així, mantenir el desenvolupament orgànic de les noves concepcions essencials del món, connectant les bases materials de producció amb el desenvolupament intel·lectual. L'intel·lectual «orgànic» es defineix com a un element fonamental d'una classe social particular –un element que bàsicament dirigeix les idees i aspiracions de la classe a la qual pertany orgànicament, tant en sentit econòmic (a través de les relacions socials de producció) com social, jugant un paper funcional en el manteniment de la ideologia d'hegemonia de la classe governant. Amb això no es vol dir que existeix una forma completament pura de l'intel·lectual orgànic. Gramsci va ser molt explícit a l'hora d'articular la fluïdesa

dels intel·lectuals orgànics com a una categoria diferent que es pot manifestar de molt diverses maneres.

Quan analitza les respostes a la barbàrie general i la corrupció de l'imperi, Petras (2001) amplia la noció de Gramsci d'intel·lectual orgànic, i diferencia intel·lectuals estoics, cínics, pessimistes i crítics (categories que s'ajusten als qui estan al servei de l'hegemonia de l'imperi, des dels acadèmics prostrats que s'inclinen davant el capitalisme alhora que en denuncien els excessos, fins als intel·lectuals que prenen cafè tranquil·lament al Soho) del que ell anomena intel·lectuals irreverents (al servei de la causa de desenvolupar la consciència socialista revolucionària i un nou internacionalisme). Els *estoics* són rebutjats pel «pillatge depredador de l'imperi», però com que es troben paralitzats pel sentiment d'impotència política, opten per formar reduïts quadres d'acadèmics a fi de debatre la teoria en la màxima isolació possible, tant dels poders imperials com de les masses oprimides i degradades. Els *cínics* acusen tant les víctimes del capitalisme depredador com els qui els victimitzen d'estar afectats pel consumisme a parts iguals; creuen que les masses oprimides cerquen treure profit només per a invertir els papers d'opressor i oprimit. Els cínics estan obsessionats amb la història de les revolucions fallides, en les quals els explotats acaben esdevenint explotadors. Treballen sovint a les universitats, i són especialistes a l'hora d'oferir testimonis de les perversions dels moviments d'alliberament. Els *pessimistes* solen ser d'esquerres, o ho han sigut, i també estan obsessionats amb les derrotes històriques dels moviments socials revolucionaris, que han arribat a considerar inevitables i irreversibles, però que fan servir aquestes derrotes com a pretext per a adoptar una plaça dins el *statu quo*. Tenen una amnèsia motivada respecte els nous moviments revolucionaris que lluiten en aquests moments contra l'imperi (per exemple, els dels pagesos militants i els treballadors del transport), i fan servir el seu pessimisme com a excusa per a la inactivitat i la retirada. Els pessimistes es redueixen a polítics liberals que poden ser cooptats, amb freqüència, pels ideòlegs de l'imperi. Els intel·lectuals *crítics* acostumen a guanyar notorietat entre les classes cultes. Professant indignació pels estralls de l'imperi i el neoliberalisme i tractant de treure'n a la llum les mentides, els intel·lectuals crítics apel·len a l'elit per a reformar les estructures de poder, de manera que els pobres deixen de patir. Aquest enfocament col·laboracionista «dóna curs a la indignació que ressona en les classes cultes, sense demanar-los que facen cap sacrifici» (Petras, 2001: 15). En contraposició a tot el que acabem de veure, els intel·lectuals *irreverents* respecten els militants de primera línia de les lluites anticapitalistes i antiimperialistes. Petras els descriu com a «antiherois autoirònics, la tasca dels quals és respectada per la gent que treballa de manera activa per la

transformació bàsica» (Petras, 2001: 15). Destaca que són «objectivament partisans i partisanament objectius», i que treballen juntament amb intel·lectuals i activistes involucrats en lluites populars:

«Dirigeixen la investigació cercant fonts originals de dades. Creen els seus propis indicadors i conceptes, per exemple, per a identificar la vertadera profunditat de la pobresa, l'explotació i l'exclusió. Reconeixen que hi ha pocs intel·lectuals en les institucions de prestigi i que hagen rebut algun premi que estiguen clarament compromesos amb la lluita popular, i són conscients que aquestes excepcions s'han d'indicar, alhora que admeten que hi ha molts altres qui, en pujar per l'escala acadèmica, sucumbeixen als incentius de la certificació burgesa. Els intel·lectuals irreverents admiren Jean-Paul Sartre, qui va rebutjar el premi Nobel en mig de la guerra del Vietnam. Sobretot, aquests intel·lectuals lluiten contra l'hegemonia burgesa dins l'esquerra, integrant els seus escrits i les seues classes docents amb la pràctica, i evitant lleialtats dividides» (Petras, 2001: 15).

Una pedagogia crítica de la globalització dóna pas a les preguntes següents: ¿quina és la relació circular que obté entre idees, individus, sistemes de mediació, i modes de producció i actuació? ¿Com es formen els éssers humans en el gresol de valor d'ús i valor d'intercanvi? ¿Com es creen les nostres subjectivitats a partir de la substància del treball abstracte, homogeni, no diferenciat? ¿Com han arribat els productes del treball humà a resultar-nos més importants que els qui els produeixen? ¿Com han arribat les relacions humanes a estar definides per la naturalesa dels productes del nostre treball –fins i tot abans que els productes s'hagen intercanviat per un sou? ¿Com ens «produeixen» les relacions socials de producció com a capital humà?

Pedagogia crítica de la globalització

El repte dels educadors crítics durant les últimes dècades ha estat humanitzar l'entorn de l'aula, i crear espais pedagògics que permeten vincular l'educació a les dimensions praxeològiques de les iniciatives de justícia social. Amb aquest efecte, tenim un deute imperible amb la pedagogia crítica. Tanmateix, analitzar la transformació social mitjançant l'òptica d'una pedagogia crítica de la globalització escalona la lluita davant nostre. Aquest tipus de pedagogia dilata l'escletxa que la pedagogia crítica ha defensat per a professorat i estudiantat, durant les darreres dècades, atès que obri encara més l'encontre pedagògic de manera que puga

 Licencia Creative Commons
Reconocimiento-No comercial-Compartir igual

adonar-se del seu arrelament en les relacions socials globalitzades d'explotació i, a l'inrevés, al potencial revolucionari de la lluita transnacional, amb igualtat de gèneres, multiracial, i antiimperialista. Una pedagogia crítica de la globalització planteja una altra sèrie de preguntes que haurien de tenir presents professors, estudiants i altres treballadors culturals: ¿com podem alliberar el valor d'ús dels éssers humans de la seua subordinació al valor d'intercanvi? ¿Com podem transformar el que és menys funcional en nosaltres, pel que fa a la lògica utilitària i abstracta de la societat capitalista –l'autoconsciència de constituir una espècie-, en un instrument molt més important d'autodefinició? ¿Com podem aconseguir que el que representem per al capital, com a mercaderies reemplaçables, estiga subordinat a aquells per als quals també hem esdevingut agents socials crítics de la història? ¿Com podem fer que l'autoreflexió crítica siga un principi determinant de qui som, i que la ciutadania global crítica esdevinga la substància del que volem arribar a ser? ¿Com podem aconseguir que l'adopció d'una política de l'esperança i la possibilitat siga un fi radical en ell mateix? ¿Com podem descomodificar les nostres subjectivitats? ¿Com podem materialitzar la nostra activitat com una força i lluita revolucionària per l'autodeterminació de ciutadans iguals i lliures, en un sistema just d'adquisició i distribució de la riquesa social? ¿Com podem fer i refer la nostra pròpia naturalesa en el marc de les convencions històricament específiques de la societat capitalista, de manera que puguem transformar aquesta autoactivitat en una força revolucionària que desmantelle el capitalisme, i cree les condicions per al desenvolupament de tot el nostre potencial humà? ¿Com podem enfrontar-nos als «productors» (per exemple, les relacions socials de producció, els mitjans de comunicació, formacions culturals i estructures institucionals...) com a força independent (vegeu McLaren *et al.*, properament)? ¿De quina forma la generalització de la producció de matèries i el règim del valor d'intercanvi estableixen límits interns a la concepció de què és –i què podria ser- humà? ¿Quines ecologies de racisme, sexisme i heterosexisme es produeixen sota aquestes restriccions? ¿Com han arribat a comportar aquestes condicions l'assassinat de dones en alguns llocs, com Juárez, i la seua sobreexplotació brutal en els països en vies de desenvolupament?

Respondre a aquestes preguntes en el context de desenvolupar un programa d'estudi crític sobre globalització, no serà senzill. Hi caldrà una pedagogia i una política de l'esperança. L'esperança representa l'alliberament de la possibilitat, on aquesta funciona com al soci dialèctic de la necessitat. Quan l'esperança és suficientment gran, pot dirigir el futur de nou cap al passat, on, atrapat entre ambdós, el present pot eixir-se'n de la seua òrbita d'inevitabilitat i trencar la força

del desmesurat orgull de la història, a fi que allò pel qual es lluita ja no siga una idea inerta glaçada en l'interior del «què és», sinó que esdevé una realitat forjada a partir del «què podria ser». L'esperança és l'oxígen dels somnis, i proporciona força de resistència per a la contesa revolucionària. Els somnis revolucionaris són aquells en els quals els somniadors somnien fins que ja no hi ha somniadors i només romanen els somnis, i aquests donen forma a la nostra vida quotidiana a cada moment, i obrin els passos elevats de la possibilitat en què es nodreixen les capacitats, no per a recol·lectar-ne els beneficis sinó per a satisfer les necessitats i el ple desenvolupament del potencial humà.

Els propers dies seran testimoni dels frenètics intents per part de les petroleres de l'administració Bush de justificar les seues iniciatives de política exterior. Diran que estan fent que el món siga més segur per a la llibertat i la democràcia, i que estan oferint oportunitats a altres països de beneficiar-se de l'*American way of life*. Tot això anirà acompanyat d'altres intents adreçats a produir una nova generació d'armes nuclears, per tal d'acomplir els amplis «objectius de seguretat nacional» de l'administració Bush. I tindran a la majoria de les comunitats cristianes evangèliques darrere d'aquestes iniciatives. Sembla com si s'hagueren deixat el públic americà fora del debat. ¿Per què s'hauria de preocupar Bush del que pensa el poble americà? Ells no el van votar.

En l'actualitat, el front més important contra el capitalisme està impedint que els EUA invadisquen més països, atès que l'Estratègia de Seguretat Nacional dels Estats Units d'Amèrica estableix una connexió irrevocable entre la dominació global estadounidenca i el consens neoliberal de Washington (Callinicos, 2003a). Callinicos avisa que:

«Si els EUA ixen victoriosos de l'Iraq, aleshores és més possible que l'ofensiva passe a Amèrica Llatina, la zona del sud on l'oposició cap al neoliberalisme està més avançada. Fins i tot en el cas que no es faça ús dels B-52 i les Forces Especials directament contra els treballadors sense terra del Brasil o els *piqueteros* argentins, la victòria del poder militar estadounidenc debilitarà la lluita contra la pobresa i la fam arreu del món.»

Comentant el sentiment imperialista del poble americà (fent una referència històrica específica a Mèxic), John Dewey (1927) va escriure que «és molt fàcil crear una situació després de la qual els crits de 'recolzeu el president' i després

‘recolzeu el país’ siguen aclaparadors… El sentiment públic, perquè siga permanentment eficaç, ha de fer molt més a banda de protestar. Ha de trobar una expressió en el canvi constant dels nostres hàbits». Fent referència a l’imperialisme dels EUA des de l’11 de setembre de 2002, Gilbert Aschar (2002: 81) adverteix amb solemnitat: «la vertadera i inexorable qüestió és la següent: ¿està preparada realment la població estadounidenca per a suportar encara més 11-S, com a preu ineludible per una hegemonia global que només beneficia la seua classe governant?» Potser ha arribat l’hora de parar atenció als comentaris que provenen, no del teatre de la guerra, sinó de l’escenari de guionistes i actors. Fa poc, Peter Ustinov va fer la següent observació: «el terrorisme és la guerra dels pobres, i la guerra és el terrorisme dels rics» (cita en Berger, 2003: 34). Tariq Ali (2003) adverteix que «és inútil mirar cap a les Nacions Unides o Europa, per no dir Rússia o la Xina, a l’hora de crear algun obstacle seriós als designis americans en l’Orient Mitjà». Ali suggereix que només «l’ira popular» del poble iraquià mateix, en forma d’una «revolució clàssica», pot alliberar la regió de les tiranies brutals de la influència americana. Només el temps dirà si la comparació d’Amin (2003) de la conspiració neoconservadora de Bush amb el règim nazi és exagerada:

«Si hagueren reaccionat en 1935 o 1937, els europeus hagueren estat capaços d’aturar la bogeria nazi abans que fera tant de mal. Amb el fet d’esperar fins a 1939, van contribuir a les desenes de milions de víctimes. La nostra responsabilitat és actuar ara, per tal que el desafiament neonazi de Washington puga ser controlat i eliminat.»

No estem d’acord amb la noció, que Foucault i altres postestructuralista proposen, que plantejar una visió de futur només reforça la tirania del present. De manera similar, rebutgem la insistència de Derrida que és impossible oposar-se als fetitxes. Al nostre parer, és un acte d’autoderrota incorporar el consell de molts postmodernistes: tot el que podem fer és engegar una crítica sens fi de les formes de pensament definides pel fetitxisme de les mercaderies. Ben al contrari, creiem que podem fer molt més que gaudir dels símptomes d’alienació d’un món on els subjectes del capitalisme han anat desapareixent, constantment, dins el remolí de la història (vegeu Hudis: 2003). Com Peter Hudis (3003) comenta, aquest derrotisme prové del fet que els crítics creguen que la producció de valors en el capitalisme és natural i immutable. Nosaltres considerem que la forma de valor per a mediar dins el capitalisme és permeable, i que hi ha un altre món possible més enllà de l’univers social del capital. Ens interessa desenvolupar una visió amb

aquesta finalitat, no un cianotipus. També estem compromesos amb la idea que la pedagogia crítica revolucionària pot jugar un paper destacat en el desenvolupament d'aquesta visió. Les veus i les accions dels educadors crítics esdevindran més crucials a partir d'ara. Independentment de la forma organitzativa que adopte la seua lluita, necessitaran adreçar-se a una audiència global que compartisca l'esperança radical d'un futur socialista. Aquesta lluita es beneficiarà no només dels sòlids intents antiglobalització d'estudiosos i activistes, sinó també d'estudiants i professors d'universitats i escoles públiques que estan entrant a formar part del desenvolupament present d'una pedagogia crítica de la globalització.

Bibliografia

Ali, T. (2002) *The Clash of Fundamentalisms: Crusades, Jihads and Modernity*, Londres: Verso.

Ali, T. (2003) *'Business as Usual'*, The Guardian (24 de maig).

Amin, S. (2001) *'Imperialism and globalization'*, Monthly Review, 53(2): 6-24.

Amin, S. (2003) *'The American Ideology'*, Al-Ahram Weekly, 638 (15-21 de maig).

Arendt, H. (1955) The Origins of Totalitarianism, Londres: George Allen and Unwin.

Aschar, G. (2002) *The Clash of Barbarisms: September 11 and the Making of the New World Disorder*. Nova York: Monthly Review Press.

Berger, J. (2003) *'Fear Eats the Soul'*, The Nation, 276 (18) (12 de maig): 33-35.

Callinicos, A. (2003) *'State of Discontent'*, Socialist Review, 272 (març).

Callinicos, A. (2003a) *'War Under Attack'*, Socialist Review, 273 (abril).

Cleaver, H. (2000) *Reading Capital Politically*, Leeds: Antitheses and Edinburgh: AK Press.

De Angelis, M. (2002) *'From Movement to Society'*, The Commoner, 4 (maig).

Dewey, J. (1927) *'Imperialism is Easy'*, The New Republic, 50 (23 de març). In Jim Zwick, ed., Anti-Imperialism in the United States, 1898-1935.

Elbaum, M. (2002) *Revolution in the Air: Sixties Radicals turn to Lenin*, Mao and Che, Londres i Nova York: Verso.

Finnegan, W. (2003) *'The Economics of Empire'*, Harper's Magazine, 306 (1836) (maig).

Freire, P. (1998) *Pedagogy of Freedom*, Lanham: Maryland: 73.

Gibbs, N. (2001) *'Washington's New Interventionism: U.S. Hegemony and Inter-Imperialist Rivalries'*, Monthly Review, 53 (4) (setembre): 15-37.

Gindin, S. (2002) *'Social Justice and Globalization: Are They Compatible?'*, Monthly Review, 54 (2) (juny): 1-11.

Gramsci, A. (1971) *Selections for the Prison Notebooks*, Nova York: International Publishers.

Grandin, G. (2003) *'What's a Neoliberal to Do?'*, The Nation, 276 (9) (10 de març): 25-29.

Greider, W. (2003) *'The Right's Grand Ambition: Rolling Back the 20th Century'*, The Nation, 276 (18) (12 de maig): 11-19.

Harvey, D. (1996) *Justice, Nature and the Geography of Difference*, Oxford: Blackwell Publishers.

Hayden, T. (2003). *'Seeking a New Globalism in Chiapas'*, The Nation, 276 (13) (7 d'abril): 18-23.

Herrera, E. (2002) *'Latin America: The Current Situation and the Task of Revolutionaries'*, *'The American Ideology': 1-16*. Dimecres 17 de juliol.

Holloway, John. (2002) *'Twelve Theses On Changing the World Without Taking Power'*, The Commoner, 4 (maig).

Hudis, P. *Presentation at a reception for the book*, Philosophy and Revolution. Chicago, Illinois. 23 de maig de 2003.

Klein, N. (2003) *'Demonstrated Ideals'*, Los Angeles Times. (20 d'abril).

 Licencia Creative Commons
Reconocimiento-No comercial-Compartir igual

Klein, Naomi. (2003) *'Privatization in Disguise'*, The Nation, 15 d'abril. In AlterNet.org.

Lapham, L. (2003) *'The Demonstration Effect'*, Harper's Magazine (juny):10.

Lemann, N. (2002) *'The Next World Order'*, The New Yorker. 4 de gener.

Löwy, M. (2002) *'Debate: Towards a New International?'*, Revista Rebeldia, 2, (desembre).

Marshall, S. (2003) *'Prime Time Payola'*, In These Times, 27 (11-12) (5 de maig): 23-24.

Mendonca, M.L. (2003) *'New Challenges for Brazilian Grassroots Movements'*, Economic Justice News, 6 (1) (abril): 3, 14-15.

McLaren, P. (en premsa) *'Critical Pedagogy and Class Struggle in the Age of Neoliberal Globalization'*, Democracy and Nature.

McLaren, P., Martin, G., Farahmandpur, R., and Jaramillo, N. (properament). *'Teaching in and Against the Empire: Critical Pedagogy as Revolutionary Praxis'*, Journal of Teacher Education.

Monteiro, A. (2003) *'Race and the Racialized State: A Du Boisian Interrogation'*, Socialism and Democracy Online, 17 (1).

Nuestra America: una sola patria, (2003).

Parenti, M. (2003) *'To kill Iraq: The reasons why'*.

Petras, J. (2001) *'Notes Toward an Understanding of Revolutionary Politics Today'*, Links, 19 De setembre a desembre: 1-21. També disponible en la xarxa.

Petras, J, i Veltmeyer, H. (2001) *Globalization Unmasked: Imperialism in the 21st Century*, Halifax, Canadà i Londres, Anglaterra: Fernwood Publishing and Zed Books.

Rikowski, G. (2001) *The Battle in Seattle: Its significance for education*, London: Tufnell Press.

Robinson, W. (1996). *Promoting Polyarchy: Globalization, U.S. Intervention, and*

Hegemony. Cambridge, Anglaterra: Cambridge University Press.

Robinson, W. (2001). *'Response to McMichael, Block, and Goldfrank'*. Theory and Society, 30, 223-236.

Robinson, W. (2001-2002). *'Globalization or Class Society in Transition?'* Science & Society, 65 (4), 492-500.

Robinson, W. & Harris, J. (2000) *'Towards a global ruling class? Globalization and the transnational capitalist class'*, Science & Society, 64(1): 11-54.

Roy, A. (2003) War Talk, Massachusetts: South End Press.

Roy, A. (2003a) *'Instant-Mix Imperial Democracy (Buy One Get One Free)'*, A speech presented at the Riverside Church, 13 de maig.

Rutherglen, S. (2003) *'The Violent Obliteration of Art and Memory'*, Yale Daily News, 15 d'abril.

Smith, T. *'An Assessment of Joseph Stiglitz's Globalization and Its Discontents'*, Radical Philosophy Association National Convention, Brown University, 9 de novembre, 2002.

Stiglitz, J. (2002) *'The Roaring Nineties'*, The Atlantic Monthly (octubre).

Tabb,W. (2001) *'Globalization and education as a commodity'*.

The Internationalist (2003) *'Triumph of the Will 2'*, (May 7).

The Research Unit for Political Economy. (2002) *'The Real Reason for the US Invasion: The Current Strategic Agenda of the United States'*, Aspects of India's Economy, núms. 33 I 34 (desembre).

The Resident Editorial Board. News & Letters, 47(6) (juliol de 2002): 5-8

Wood, E.M. (2001) *'Contradictions: Only in Capitalism'*, en L. Panitch i C. Leys, eds. A World of Contradictions, Socialist Register, Londres: Merlin.

 Licencia Creative Commons
Reconocimiento-No comercial-Compartir igual